

АУТИЗМ БОЛАГА ЁРДАМ БЕРИШДА АВА ТЕРАПИЯДАН Фойдаланишнинг Самарали Жиҳатлари

Жуманиёзова Насиба Раматиллаевна

УрДУ таянч докторанти

94-230-80-83 nasibajumaniyozova80@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада аутизм синдромли болаларнинг ривожланишида хулқ-атвор терапиясидан фойдаланиш ва болага уни таъсир қилиш механизмлари бўйича маълумотлар берилган. АВА терапиянинг ўтказиш тартиби, ундан фойдаланишнинг самарали йўллари ҳақида тушинтириб ўтилган.

Калит сўзлар: аутизм, ота-она, хулқ-атвор, терапия, мулоқат, мослашувчанлик, ривожланиш.

Аннотации: В данной статье представлена информация о применении поведенческой терапии в развитии детей с синдромом аутизма и механизмах ее воздействия на ребенка. АВА разъясняется о порядке проведения терапии, эффективных способах ее применения

Ключевые слова: аутизм, родителей, поведение, терапия, общение, адаптация, развитие.

Annotations: This article provides information on the use of behavioral therapy in the development of children with autism syndrome and the mechanisms of its impact on the child. АВА is explained about the procedure of conducting therapy, effective ways of using it.

Key words: autism, parenting, behavior, therapy, communication, adaptation, development.

Аутизм синдроми дастлаб амалиётчи психиатрлар томонидан ўрганилган бўлиб, унинг белгилари жисмоний ва ташқи кўринишлар, интеллектуаллик, стереотипик хатти-ҳаракатларнинг ўзига хос тарзда намоён бўлиши, ҳаракат ва ҳис-туйғуларнинг ўзгариши билан белгиланган. МКБ-10 таснифига кўра болалик аутизми ақлий ривожланишнинг умумий бузилиши ҳисобланади. Бу эса алоқа ва ижтимоий муносабатларнинг сифат жиҳатидан бузилишини кўрсатади. [1]

Аутизм болага ёрдам беришни ташкил қилиш, ўз-ўзини назорат қилишни шакллантириш, хулқ-атворидаги камчиликларни бартараф этиш учун АВА терапия (хулқ-атвор терапия) сидан фойдаланиш анча самарали эканлигини кузатишимиз мумкин. Хулқ-атвор психотерапияси ёки хулқ-атвор терапияси замонавий психотерапиянинг етакчи ва машхур йўналишларидан биридир. У ўрганиш назарияси ва оперант тамойилларига асосланади. Психотерапиянинг ушбу шаклининг асосий ғояси руҳий касалликларнинг айрим шакллариининг белгилари нотўғри шаклланган кўникмалар натижасида пайдо бўлиши ҳақидаги тушунчага асосланади. Ушбу тамойилга асосланиб, хулқ-атвор психотерапиясининг вазифалари хатти-ҳаракатларнинг исталмаган шаклларидадан халос бўлиш, шунингдек, фойдали хатти-

ҳаракат кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Фобия, гиёҳвандлик, хулқ-атвор бузилишларини даволашда энг самарали хулқ-атвор терапиясидир. Хулқ-атвор психотерапиясининг илмий асоси бихевиоризм назариясидир.[4]

АБА терапия мулоқот кўникмаларини, мослашувчан хулқ-атворни, ўрганиш қобилиятини яхшилаш ва тегишли ижтимоий шартли хатти-ҳаракатларга эришиш имконини беради. Бунинг натижасида боланинг хулқ-атворидаги оғишларнинг намоён бўлиши сезиларли даражада камаяди. Буни учун терапевтик машғулотларни эрта қўллашнинг самараси яққол намоён бўлади.[1] Хулқ-атвор бўйича мутахассислар барча тирик организмларнинг хатти-ҳаракатларини ўрганадилар. Хулқ-атвор қонунларини билиш мутахассисларга олинган маълумотларга асосланган самарали аралашувни яратишга имкон беради. Ушбу соҳадаги тадқиқотлар амалий хулқ-атвор таҳлили (АБА) деб номланган йўналишни яратишга олиб келди, бу эса амалий хулқ-атвор таҳлили деб таржима қилинади.

Болаларда аутизмнинг хулқ-атворини тузатиш жуда муҳим, унинг асосий вазифаси муайян ривожланиш нуқсонлари бўлган боланинг атроф-муҳитга мослашиши ва жамиятда тўлиқ иштирок этишига ёрдам беришдир.

Аутистик болалар бошқа болаларга қараганда яхшироқ ёки ёмонроқ эмаслигини аниқ тушуниш керак, улар шунчаки фарқ қилади.[2]

Бола ёлғиз қолишни афзал кўради. Бир муддат ота-онаси ёки яқин инсонларисиз қолса ҳам, у кўп ташвишланмайди. Улғайиб борган сари ҳам ота-оналарга кучли боғлиқлик кўрсатмайди ва тенгдошлари билан мулоқот қилишга интилмайди. Ушбу ҳолатнинг содир бўлиш сабаблари аниқланмаган бўлиб бу борада маълум бир тадқиқотларни олиб боришни талаб қилади. Олимларнинг фикрига кўра, бу ҳолат мия ривожланишининг бузилиши, хромосома аномалиялари, ген мутациялари туфайли пайдо бўлади [1].

Болалар аутизмнинг хулқ-атворини тузатишнинг асосий вазифаси - маълум ривожланиш бузилишларига қарамай, жамиятга мослашган ҳолда унинг фаолиятларида тўлиқ иштирок этишини таъминлашдир. Бугунги тадқиқотлар натижасида аутизм учун хулқ-атвор терапияси ёки АБА усули, болалик аутизмни тузатишнинг энг самарали усулларида бири сифатида кўрилмақда. Амалий хатти-ҳаракатлар таҳлили аутизмни тузатишнинг энг самарали усулларида бири бўлиб, хулқ-атвор технологияларидан фойдаланишни ўз ичига олади. Инсон хатти-ҳаракатларининг ўзгариши беморнинг ёшини, унинг ривожланиш хусусиятларини, ташхис ва ҳолатнинг мураккаблигини ҳисобга олган ҳолда содир бўлади. АБА терапияси аутизм болага қариндошлари ва дўстлари билан мулоқотни шакллантиришда, ўз эҳтиёжларини амалга ошириш усулларини ўргатиш учун амалга оширилади. Бу эса ота-оналардаги муаммоларнинг бир қисмини енгиллашга ёрдам беради.[3]

Болалар хулқ-атворини ўрганадиган мутахассислар ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун илмий ёндашувдан фойдаланадилар, хатти-ҳаракатларни ўзгартириш учун атроф-муҳитни ўзгартирадилар. Аммо амалий хатти-ҳаракатлар таҳлили хулқ-атворни

ўрганади ва жамият учун муҳим бўлган хатти-ҳаракатлар билан шуғулланади. Хулқ-атвор билан ишлаш ҳар доим хатти-ҳаракатлар қонунлари тамойилларини билишга асосланади ва улар ҳамма учун бир хилдир.

АВА терапияни ўтказиш қуйидагича амалга оширилади. Аввало, ота-оналар ушбу терапиянинг мақсади ҳақида маслаҳатлашадилар, мутахассислардан маълумот олишади, бола ҳақида маълумот беришади, мақсадларни аниқлайдилар, бу усул болага мос келадими-йўқлигини ҳал қиладилар. Синов жараёнида боланинг ҳозирги мулоқот даражаси, мослашувчан, ижтимоий кўникмалар, исталмаган хатти-ҳаракатлар билан боғлиқ тўсиқлар, боланинг мотивацион соҳаси ёки унга ёқадиган нарсалар аниқланади. Кейин, АВА мутахассислари ҳар бир бола учун индивидуал мақсадларни белгилайдилар.[3]

Индивидуал дастурга асосан мутахассис терапевтлар ва ота-оналар ишлайди. Биринчи навбатда асосий, болага керак бўладиган ва унга нормал даражада ривожланишни давом эттиришга имкон берадиган кўникмаларга урғу берилади. Ота-оналар ва мутахассислар учун аутизм бола нима қила олиши ва нима қила олмаслигини билиш жуда муҳимдир. Болада айнан қандай кўникмаларни ривожлантириш кераклиги, қайси вазифа энг муҳимлигини аниқлаш имконини беради. Бу кўникмалар устида ишлаш аутизм болага ҳар куни янги тажриба орттириб, табиий муҳитда ўрганишга ёрдам беради.[3]

Хулқ-атвор терапиясининг яна бир хусусияти, бу маълумотлар тўплашдир. Бу эса натижаларни таҳлил қилиб бориш, тузатиш режасини ўз вақтида ўзгартиришга, ўқув дастурини янгилашга имкон беради. Тажрибалар шуни кўрсатадики, аутизм бола билан кун давомида ишлаш, исталмаган хатти-ҳаракатларни мунтазам тўғирлаш, ота-оналар уйда шуғилланишлари учун махсус дастурдан фойдаланишлари орқали ушбу терапиянинг самараси аниқланади.

АВА терапия машғулоти ҳафтасига 40 соатни ташкил қилади, бу машғулоти соатлари мутахассислар ва уйда ота-оналар билан мустақил ишлашни ҳам ўз ичига олади. АВА терапевтлар томонидан дастур мақсадлари янгиланиб борилади, оралик натижалар кузатилади, асосий кўникмалар устида ишлашлар олиб борилади. Масалан, уйда, дарс столида, ҳаммомда, ҳожатхонада, ошхонада, жамоат жойларида, дўконда, кафедра, болалар тадбирларида, спорт майдончаларида, транспортда кўникмаларни шакллантириш, машғулотларни кун давомида турли вазиятлар, одамлар ва ота-оналар билан доимий равишда амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир.[3]

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш лозимки, АВА терапия усули - бу ишга илмий ёндашув бўлиб, уни амалга ошириш учун махсус билимга эга бўлиш, олинган маълумотларни таҳлил қилиш, тузатиш режасини тузиш ва натижаларни доимий равишда кузатиб бориш орқали аутизм боладаги хатти-ҳаракатларни шакллантиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шпицберг И.Л. Аутизм: Коррекционная работа на основе поведенческого анализа (АВА). Теория и практика. – М.: Autism Speaks, 2013.
2. Эрц Ю.М. Применение прикладного анализа поведения при аутизме. – М.: Наш солнечный мир, 2014.
- 3.<https://iaba.ru/ava-terapija-i-korrekcionnaja-rabota-s-detmi-s-ovz-vkljuchaja-autizm/>
- 4.<https://psyclinic-center.ru/articles/biheviornaya-terapiya#.zapis1>